

Negyedik díjazott

ILLÉS GYÖRGY

operatőr filmművészete és iskolateremtő munkássága
MAGYAR ÖRÖKSÉG

A magyar operatőrök idehaza és szerte a világban évtizedek óta megbecsülést vívnak ki tehetségükkel, alapos felkészültségükkel. Hazai és külföldi fesztiváldíjak, szakmai elismerések jelzik operatőreink, ifjabb és idősebb kollégáim meghatározó szerepét a filmalkotásokban. Ragályi Elemér, Kende János, Tóth János, Grünwalsky Ferenc, Szabó Gábor, Novák Emil, Medvigy Gábor (és még folytathatnám a sort) neve ismerősen cseng a filmszerető közönség körében, akárcsak a külföldön élő magyar operatőröké. A hatvanas évek végén született *Szelid motorosok* című amerikai film ragyogó operatőri munkája Kovács László nevéhez fűződik, az *Éretlen szívek* című francia film atmoszférikus kompozíciói egy szintén világhírű magyar operatőr, hajdani tanárom, Badal János kameráját dicsérik. A *Harmadik típusú találkozások* képi megoldásáért Oscar-díjjal jutalmazott Zsigmond Vilmos, vagy az operatőri teljesítményéért Oscar-díjra nominált Koltay Lajos ugyancsak joggal szerzett és szerez hírnevet a magyar operatőri iskolának.

Annak az operatőri iskolának, amelynek megteremtője és évtizedek óta vezetője mesterünk, mesterem, Illés György. A Színház-és Filmművészeti Főiskolán 1949-től tanítja a mesterséget, jelenleg is a film-és televízió operatőr tanszék tanszékvezető egyetemi tanára. 1988-90, valamint 1991-93 között rektor-helyettes, 1990-91-ben a főiskola rektora. A filmszakma közismert Gyuri bácsija, a Magyar Operatőrök Társaságának elnöke, a Magyar Film- és TV-művészek Szövetségének elnöke, aki Kossuth-díjas, Kiváló Művész és négy életmű díj tulajdonosa. Közel száz filmet fényképezett (p. Budapesti tavasz, Ház a sziklák alatt, Megszállottak, Pacsirta, Húszt óra, Utószezon, Falak, Pál utcai fiúk, Imposztorok, Isten hozta őrnagy úr, Utazás a koponyám körül stb.). A magyar operatőrök nagy többségének tanítómestere a 86. életévén túl is derűs, az élet szépségeit kereső, tanítványait és kollégáit tisztelő és szerető, szakmai és művészetpedagógusi értékrendjéhez következetesen ragaszkodó örök ifjú.

1914. november 2-án született Egerben. Édesapja szabómester volt, édesanyja a háztartást vezette. Hárman voltak testvérek. A húszas évek közepe táján költöztek föl Budapestre. A gimnázium befejezése után, a család nehéz anyagi helyzete miatt el kellett mennie dolgozni. A munka mellett megtanulta az autószerelő szakmát, majd beiratkozott a gépészeti főiskolára. Amikor hírét vette, hogy megindult a Magyar Filmiroda telepén a filmgyártás - bár háromnegyed év múlva diplomát kapott volna -, lemondott a műszaki karrierről, és elment a filmgyárba világosítónak. Aki ismerte, és tudta róla, hogy már egészen kisgyerek korától a mozi szerelmese volt, nem csodálkozott a váratlan döntésen.

Visszatekintve gyermek-, majd ifjúkorára, láthatjuk, hogy ösztönösen de szisztematikusan készült a filmes pályára, ha pontosan nem is tudta, hogy azon belül mire. Illés György, akárcsak az irodalomban Veres Péter vagy Sinka István, páratlan tehetséggel és szívós akarattal önképzéssel vált nagy alkotóművésszé. Mozi élményei hatására szerzett egy kis fényképezőgépet, és szabad idejében állandóan fényképezett, egyre bonyolultabb feladatokkal próbálkozott, kísérletezett. Már akkor a képalkotás, a kép létrehozásának gondolata izgatta. Mind a mai napig a fényképezést tartja a mozgókép-művészet alapjának. Vallja, hogy az operatőröknél a fényképezni tudás alapvető követelmény, ezért a főiskola első éves operatőr

hallgatói számára azt egy teljes szemeszteren át tanítják. A fotózás során ugyanis találkoznak azokkal az eszközökkel, amelyekkel az operatőr dolgozik: a fénnel, a világítással, a képkivágással, a kompozícióval. Megtanítja a leendő operatőrt arra, hogy kellő időben és módon határozza el, hogy mikor mit akar kivágni, láttatni a valóságból, mi az, amiről beszélni akar.

Amikor 1935-ben a filmgyárba került, a mestereként tisztelt jó barátan, Eiben Istvánon kívül nem volt magyar operatőr, aki játékfilmet tudott volna készíteni. A Magyar Filmiroda műtermét bérlő producerek általában Berlinből vagy Bécsből hoztak operatőrt. Így került ide Karl Kurzmayer is, aki maga mellé vette a fény varázsát egyre pontosabban alkalmazó fiatalembert fővilágosítónak, és ezzel elkezdődött kettejük közös munkája. Illés György egyre közelebb került a játékfilmes operatőri feladatokhoz. A tanulás folyamatát hat év kényszerszünet, a háború szakította meg. A háború után a Magyar Filmiroda telephelyét a kommunista párt filmvállalata, a MAFIRT vette birtokába. A Filmiroda azonban a Magyar Rádió leányvállalata volt, így hat év katonai szolgálat után visszatérve Illés György a Rádió filmesztályára került. Kezdetben film nem nagyon készült, a filmeseket átmenetileg műsorfelügyelőként alkalmazták. A kényszerű rádióskodás után előbb fővilágosító lett, majd elérkezett a pillanat, amelyre hosszú évek óta kitartóan készült. A híradóhoz nevezték ki operatőrnek, s mint híradó operatőr, jóformán egyedül forgatta végig az 1946-1948-as esztendőket, sőt az 1949-es budapesti VIT-nek is egyedül volt magyar részről a főoperatőre.

1949-ben egy másik, életét meghatározó feladatot is kapott: felkérték, hogy hozza létre az operatőri tanszéket a főiskolán. Abban az időben semmilyen szakirodalom nem lévén, kénytelen volt nappalokat és éjszakákat tölteni azzal, hogy a szakmai gyakorlatból visszakövetkeztessen az elméletre. Először az általa készített híradókat kezdte elemezni, majd a kisfilmeket, aztán eljutott a dokumentum-, majd a játékfilmekig. E tapasztalatokból építette fel azt a rendszert, a dramaturgiai kérdésektől a képszerkesztésen, vágáson át a zenéig, a zörejekig, amely összességében eredményezi a film hatását. Elemzései eredményeként készült el az a tananyag, amelyet oktatni lehetett. "Ha van magyar operatőri iskola, akkor annak lényege, hogy megpróbál egy gondolkodásmódot kialakítani annak a célnak az érdekében, amit úgy hívnak: forgatókönyv" - vallja Illés György. Hisz abban, hogy ha valaki gondolkodásban, a befogadó készségben eljut odáig, hogy több szempontból elemezni tudjon egy irodalmi anyagot, akkor meg tudja találni hozzá a kifejező eszközt is. Véleménye szerint csak úgy lehet valaki igazán jó operatőr, ha sem önmagát, sem másokat nem ismétel, hanem mindig abból az irodalmi anyagból indul ki, ami a kezében van, és ehhez keresi a megfelelő formát.

Közben elindult a *Valahol Európában* és a *Talpalatnyi föld* forgatása, s mindkettőnek segédoperatőre lett. Az egyiket Hegyi Barna, a másikat Makay Árpád fényképezte. A *Valahol Európában* forgatásán másodoperatőrként önállóan is dolgozott, Máriássy Félixszel együtt. Így indult el játékfilmes operatőri pályafutása, amelynek során különböző alkatú, különböző irányzatokhoz tartozó magyar rendezők hívták a legkülönbözőbb műfajú filmekhez alkotótársul. Fábri Zoltán filmjei java részét vele forgatta, de dolgozott Makk Károllyal, Ranódy Lászlóval, Révész Györggyel, Kovács Andrásossal, Herskó Jánossal, Bacsó Péterrel, Banovich Tamással, Palásthy Györggyel, Kabay Barnával és Gaál Istvánnal is. A rendezőkkel való kapcsolatában sikerült elérnie, hogy ne csak a kész forgatókönyvet kapja meg. Igényelte, hogy vonják be a forgatókönyv korábbi - filmnovella vagy szinopszis - stádiumában, hogy a kezdetektől részt vehessen az alkotás folyamatában. Magyarországon ma már ez természetes állapot, amit főleg Illés Györgynek köszönhetünk. Amerikában az operatőr kap egy szerződést, és közlik vele, hogy három hét múlva ekkor meg ekkor, itt és itt jelenjen meg az

első forgatási napon. Nálunk a rendezők igénylik, hogy ne csak a dramaturg, hanem az egyik legközvetlenebb munkatárs, az operatőr is mondja el a véleményét, észrevételeit az előkészületek során.

Illés György mélységes humánuma, szeretete, megbecsülést sugárzó személyisége mértékül szolgál a filmes csapatmunkában. Meggyőződése, hogy az operatőrnek kulcsszerepe van annak az alkotói légkörnek a kialakításában, amely a közös munkát, a művet szolgálja. "Most is nagyon fontos számomra - meséli -, hogy ha reggel nyolcas kezdés van, én bejövök hétkor, bemegyek a sminkszobába, megsimogatom a színészt, adok neki egy puszit vagy egy kávét, mert ez is hozzájárul ahhoz, hogy ő jó közérzettel álljon oda a kamera elé. Azt hiszem, itt is, mint mindenütt, ahol emberek közvetlen kapcsolatban vannak egymással, borzasztó fontos a korrekt, becsületes viszony, az emberség, amivel megtisztelik egymást."

Ezt a hitet következetesen igyekszik átadni művészetpedagógiai tevékenysége során is. Vallja, hogy a rábízott fiatal generációkkal szembeni felelőssége nem merül ki bizonyos ismeretanyag össze és tisztességes átadásában, mert szerinte nagyon lényeges az eszköztár ismeret, de még fontosabb, hogy miként lehet ezekből a fiatal emberekből a fejlődésüket segítve egyéniségeket formálni. A művésztanár szakmai ismereteivel és morális példamutatásával hozzájárul ahhoz, hogy hallgatója olyan egyéniséggé váljon, aki a társadalom felől érkező információkat, mint szűrő, átengedi magán, és ezekből következtetéseket von le filmen, novellában, zenében, festményben. Annak idején nekünk is elmondta: "Minden ember azt tapasztalja, hogy szemellenzője van. Nektek itt a főiskolán az a dolgotok, hogy ezt a szemellenzőt naponta jobban megnyissátok, és minél többet lássatok az életből és a fényből."

A szabad véleményalkotás, a kísérletezés, a személyiség fejlődésének érdekében biztosítja diákjainak a tévedés jogát. Az első órán elmondja hallgatóinak, hogy a főiskolán minden olyan dolgot meg tudnak valósítani, amit korábban elképzelték, legyen az nagyszerű vagy rossz ötlet. És ez nem fogja befolyásolni sem az osztályzatukat, sem az ösztöndíjukat, egy a lényeg, hogy utána beszéljék meg, és aki a filmet készítette, a maga számára vonja le a következtetést: mit csinált jól és mit rosszul. "Amikor a vetítésen együtt ülünk, és mindenki elmondja a véleményét, akkor nekem is el kell mondanom, hogy milyen hibát követett el a film készítője, s ott nem lehet sémákat, általános igazságokat elmondani, hiszen ahány személyiség, annyiféleképpen látja a világot." Ez művészetpedagógiájának nehézsége s a szépsége is egyben. Eredménye pedig az a magyar kulturális örökség, amit a sokféle egyéniséggel és tehetséggel büszkélkedő magyar operatőri szakma jelent.

Sára Sándor
rendező-operatőr

Életrajz

Illés György (*1914. november 2. Eger) operatőr. 1935-45 világosító a Magyar Filmirodánál, 1945-49 a Mafirt, 1949- a Mafilm operatőre. 1949-99 a Színház-és Filmművészeti Főiskola operatőr tanszékvezető egyetemi tanára, egy ideig rektor-helyettes, 1990-91 rektor. 1993- a Duna TV igazgatóságának tagja. 1990- a Magyar Operatőrök Társaságának elnöke, 1995- a Magyar Film-és Tv művészek Szövetségének elnöke. Kb. 100 filmet készített. Kossuth-díj (1950, 1973) filmszemle díja (1965), kiváló művész (1967), filmkritikusok díja (1975), a belgrádi fesztivál díja (1981), a filmszemle életmű díja (1994), MSZOSZ díj (1995), a filmkritikusok életmű díja (2000), Kölcsey Ferenc Millenniumi Díj (2001), Budapest díszpolgára (2001).